

KRYSTYNA RUSIEWICZ-WOŹNY

Université Adam Mickiewicz à Poznań

DESPRE UN ANUMIT PERICOL: PE-RELATOR AL COMPLEMENTULUI INDIRECT

Abstract. Rusiewicz-Woźny Krystyna, *Despre un anumit pericol: PE-relator al complementului indirect* [On a certain danger: PE as a preposition introducing the indirect objects]. *Studia Romanica Posnaniensia*, Adam Mickiewicz University Press, Poznań, vol. XXVIII: 2001, pp. 99-102, ISBN 83-232-1144-2, ISSN 0137-2475.

As a mark of the indirect object PE represents a transitional stage of evolution, occupying an intermediate position between the phase of semantic relator and the one of a syntactic relator. It is possible to avoid confusion with the direct object because of the intransitive character of the verbs, as well as the impossibility of doubling the object containing PE or replacing it with the weak Accusative forms of the corresponding pronouns.

Constituind un factor lingvistic polisemantic și polifuncțional, prepoziția PE a fost clasificată în mai multe rînduri și modalități. În abordare de față, am optat pentru criteriul evoluției semantice, întrucît această atitudine permite un studiu în care valorile prepoziției pot fi rînduite în calitate de evoluție de la sensul ei circumstanțial locativ, pînă la ipostaza de morfem al obiectului direct.

Este îndeobște recunoscut că sensul fundamental lui PE este situarea la suprafață, care în evoluția limbii a dat naștere la numeroase sensuri circumstanțiale, iar originea semantismelor sale în exprimarea raporturilor spațiale-temporale se află în însăși evoluția limbii române, care-i impune lui PE predilecția spre abstractizare a valorilor locale. Să observăm că dacă în exprimarea superpoziției statice (ex.: „l-am găsit pe drum”) și a mișcării perpendiculare pe o suprafață (ex.: „mărgelele s-au împreșiat pe masă și citeva au căzut pe podea”), prepoziția PE are un sens principal, în exprimarea mișcării paralele cu o suprafață, de-a lungul ei (ex.: „se plimbă pe stradă”, „pe unde vine? pe uscat sau pe apă?”), ea începe să manifeste desprinderea de valoarea originară, care se abstractizează tot mai mult, pierzînd sensul nemijlocit spațial și apropiindu-se de exprimarea modalității (ex.: „cum vine? pe jos”). Concomitent se poate observa ușor o tindere paralelă spre abstractizare a sensului temporal lui PE: în exemplu „pe vreme de ploaie”, unde PE are o valoare temporală, față de exemplu: „pe ploaie”, unde PE are o valoare modală.

Un examen pe cît fugitiv al sensurilor lui PE implică o constatare că ele oscilează spre abstractizare, pornind de la sensul local, prin sensul temporal, pînă la diferite modalități.

Funcția de morfem al obiectului direct constituie o ipostază cea mai abstractă, din punct de vedere semantic, a prepoziției PE, care însă numai în puține cazuri este vidă de semantismul intrinsec, rămînînd, după părerea noastră, în opoziție relativ pronunțată cu alte prepoziții gramaticalizate, care în consecință a evoluției lor firești spre abstractizare, au devenit morfeme ale modurilor și ale cazurilor.

Este de apreciat că, în calitate de marcă a complementului indirect, PE ilustrează un stadiu tranzitoriu de evoluție, ocupînd o poziție intermediară între ipostaza de relator semantic și aceea de relator sintactic.

Este de menționat că PE are calitate de relator al complementului indirect în situație cînd acțiunea este reportată la un destinatar considerat pasiv.

După cum se știe, prepoziția PE este întrebuințată în calitate de marcă a complementului indirect după anumite regente verbale și adjectivale care constituie o serie relativ strînsă ca număr, dar cu o frecvență ridicată în comunicările afective (exprimînd mai ales opoziția și ostilitatea) și deschisă unor noi creații analogice:

seria verbală:

- *a se enerva (pe)
- *a se înfuria (pe)
- *a se jura (pe)
- *a se mînia (pe)
- *a se supăra (pe)

seria adjectivală:

- *enervat (pe)
- *furios (pe)
- *mînios (pe)
- *supărat (pe)
- *invidios (pe)
- *tulburat (pe)

la care se mai pot adăuga verbele:

- *a se pune pe (lucru, cîntat, dormit, etc.)
- *a se chiți pe (lucru, treabă)

precum și adjectivale participiale de întrebuințare regională și familiară:

- *pus pe (cîștig, sfadă, fapte mari)
- *croit pe (ceartă).

Formal, unele dintre structurile dezvoltate sînt asemănătoare celor ale complementului direct, încît pot da naștere la confuzii în analiza gramaticală la nivel elementar, ca și în exemplele:

<i>complement indirect</i>	<i>complement direct</i>
*m-am supărat pe tine	*te-am supărat pe tine
*te-ai înfuriat pe el	*l-ai înfuriat pe el
*vă enervați pe mine	*mă enervați pe mine.

În calitate de ilustrare să prezentăm cîteva exemple (G. Pană Dindelegan, 1992, 31-33) de adjective cu complementul indirect prepozițional PE:

- *geloasă pe toată existența lui (M. Preda)
- *furios pe amintirile deșteptate brutal (U. Sdean)
- *mînioasă pe tătucu și mămuca (I. Creangă)
- *Mă jur pe viul Dumnezeu și pe stema mea de împărat (A. Rosetti).

Confuzia cu complementul direct poate fi înlăturată sau evitată, observînd caracterul intransitiv al verbelor (verbe reflexive) ca și imposibilitatea dublării ori substituirii complementului cu PE prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelor corespunzătoare, „dublare” pe care însă complementul direct al persoanei o impune.

În plus, în ceea ce privește adjectivele construite obligatoriu cu prepoziția PE, ele nu îndeplinesc, în principiu, condiția tranzitivității întrucît nu acceptă/pasivizarea.

În sfîrșit, așa cum se poate observa din exemplele date, în cazul ambelor tipuri de structuri (cu regent verbal și adjectival), PE relaționează atît nominale personale cît și non-animat (acestea din urmă nu se actualizează ca obiect direct cu PE):

- *M-am supărat pe inima mea (cîntec),
- *S-a înfuriat pe ușa defectă a mașinii,

și exemplele citate mai sus:

- *geloasă pe... existența lui,
- *furios pe amintirile,
- *mă jur... pe stema mea.

Gabriela Pană Dindelegan încadrează prepoziția PE din aceste structuri în categoria termenilor logici, ipostază în care „prepoziția este non-referențială și îndeplinește, ca și cazul, rolul de legare și de așezare (ierarhizare) a variabilelor (a argumentelor) în raport cu centrul predicativ” (G. Pană Dindelegan, 1992, 32).

Să reamintim însă că, în calitate de marcă a complementului indirect, PE ilustrează un stadiu tranzitoriu de evoluție, ocupînd o poziție intermediară între ipostaza de relator semantic și aceea de relator sintactic. Ca relator semantic, PE realizează unele valori circumstanțiale, atenuate însă, ce pot fi puse în evidență prin observarea structurilor echivalente:

– „m-am supărat pe tine” semnifică orientarea acțiunii asupra obiectului și are sens „supărarea mea este îndreptată spre tine, asupra ta”, (cu o nuanță de inferiorizare spațială a obiectului), actualizînd semnificația locativă a lui lat. „super”, ca și în cazul complementului indirect cu nuanță instrumentală),

– „mă jur pe...”, în care obiectul indirect este cel asupra căruia se va orienta și va cădea pe deasupra, în situația nerespectării jurămîntului.

Așadar, se poate spune că PE se situează, aici, în continuarea semnificației de limitare locativă a calității din structurile complementului prepozițional cu nuanță circumstanțială de referință, de tipul: „lamentabil pe tărîmul panoramelor teoretice” (G. Munteanu), și în care complementul relaționat de PE tinde el însuși să se înscrie într-un proces de evoluție, prin abstractizare, spre o locuțiune prepozițională cu genitivul.

Situîndu-se, la limită, între relaționarea semantică și sintactică, PE din structura complementului prepozițional indirect este important și prin aceea că poate oferi cheia înțelegerii procesului de evoluție de la realizarea circumstanțială spre funcția de relator desemantizat, morfosintactic, al complementului direct personal din limba română.

Există, de altfel, în lucrări mai vechi sau mai noi de sintaxă istorică a limbii române (Al. Rosetti, 1968, 176) opinia conform căreia construirea complementului direct al persoanei cu PE se explică pornind de la funcția locativă a lui „pre” și de la întrebuințarea acestei prepoziții cu verbe reflexive intransitive, cum sînt verbele avînd sensul „a învinge”, „a repurta o victorie asupra cuiva” (Al. Rosetti, 1968, 176), în care valoarea semantică incipientă de pasivizare a obiectului indirect trece pe primul plan în structurile complementului direct, odată cu dezvoltarea și a altor mărci semantice definitorii ale acestui tip de complement (personalizarea, individualizarea, ș. a.).

În sfîrșit, să amintim, că ipoteze similare au fost formulate și în legătură cu apariția obiectului direct prepozițional din alte idiomuri romanice, prin extinderea regimului de dativ al interesului (prepoziția „a” în italiană, spaniolă, provençală), ori pornind de la sensul locativ al prepozițiilor latine: „ad”, „pre”, pe lîngă anumite verbe intransitive (Al. Niculescu, 1959, 186-187).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Coteanu I. (1973), *Pre > Pe*, SCL, 5.

Guțu-Romalo V. (1973), *Sintaxa limbii române*, Editura didactică, București.

Iordan I., Guțu-Romalo V., Niculescu Al. (1967), *Structură morfologică a limbii române contemporane*, București.

Niculescu Al. (1959), *Asupra obiectului direct prepozițional în limbile romanice*, SCL, 2.

Pană Dindelegan G. (1992), *Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dubla natură*, București.

Pană Dindelegan G. (1992), *Sintaxa și semantica*, București.

Rosetti Al. (1968), *Istoria limbii române*, București.